

Bodem in zicht

Productiekrimp

industrie mindert vaart

Na een onstuimig begin van het jaar komt de industrie geleidelijk in rustiger vaarwater. De stemming onder producenten klaart iets op, de wereldhandel stabiliseert en grondstofprijzen zijn weer gestegen. Een vertraging van de krimp is het welkome gevolg. In 2010 zal een aantrekkende export het herstel inluiden, maar een terugkeer naar het productieniveau van een jaar geleden laat nog lang op zich wachten.

Marktomstandigheden sterk verslechterd

Voor de Nederlandse industrie is het nog steeds 'alle hens aan dek'. Opdrachtgevers zijn sinds eind vorig jaar zeer afwachtend, waardoor de orderstroom vrijwel is opgedroogd. Als gevolg van de ingezakte wereldhandel doen exporteurs momenteel de minst goede zaken. De vraaguitval heeft tot de grootste industriële teruggang in naoorlogse jaren geleid. Productieniveaus zijn in versneld tempo teruggeschroefd. Ten opzichte van eerste kwartaal van 2008 werd 12,5% minder vervaardigd. De omzetsdaling is zelfs twee keer zo sterk. Zowel afzetvolumes als afzetprijzen hebben zich negatief ontwikkeld. Om de verkopen te stimuleren en incurante voorraden te voorkomen hebben producenten prijsverlagingen doorgevoerd. Vooral basisproducten uit de chemische, aardolie- en metaalindustrie zijn goedkoper dan een jaar geleden. De onderliggende (maand-op-maand) ontwikkeling laat echter al sinds januari een stabilisatie van het prijsniveau zien, gevolgd door een stijging van ruim 1% in mei. Dit is een teken dat de afzetmogelijkheden geleidelijk weer verbeteren.

Teruggang volgt internationaal patroon

Het industriebeeld is voor Nederland dit jaar vergelijkbaar met dat voor de rest van Europa. Zowel productie als orders staan internationaal zwaar onder druk. De Europese economie doet dit jaar een forse stap terug, waarbij de industrie het ten opzichte van andere sectoren het zwaarst te verduren heeft. Onze grootste handelspartner Duitsland kende de eerste vier maanden nog iets meer industriële tegenwind dan gemiddeld. De economie kromp bij onze oosterburen dan ook bijna 2,5%-punt meer dan gemiddeld in de Eurozone (figuur 1). De Nederlandse export ondervindt daar de gevolgen van: met -14% is deze de eerste vier maanden nog snel-

ler teruggelopen dan de productie.

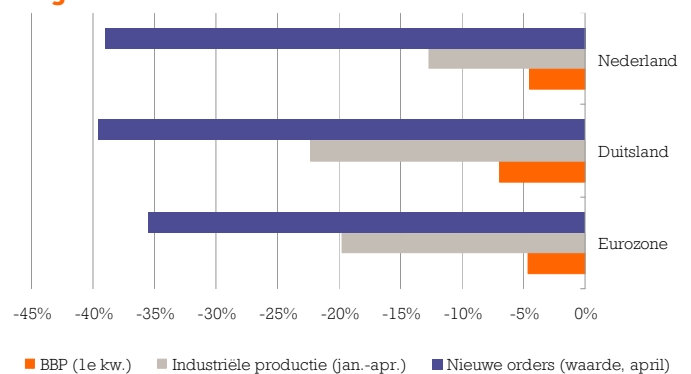
Faillissementsgolf op komst

Het economische noodweer vergt onorthodoxe maatregelen, waarbij de overheid de sector op verschillende gebieden tegemoet komt. Dit heeft niet kunnen voorkomen dat de sector tot nu toe de zwaarste klappen heeft gekregen. Lang niet alle ondernemers die zich met acute vraaguitval geconfronteerd zien, kunnen hun bedrijf voor de ondergang behoeden. In maart is een recordaantal van 116 industriële bedrijven failliet verklaard. De faillissementsgolf slaat in de industrie onevenredig hard toe. Tot nu toe kent de sector bijna drie keer zo veel faillissementen als vorig jaar. In de rest van het bedrijfsleven gaat het om een verdubbeling.

Investerings op laag pitje

Veel fabrikanten zien zich tot productiestops genoodzaakt. De bezettingsgraad lag begin april 11% onder het langjarig gemiddelde. De verschillen tussen branches zijn echter groot. Producenten van investeringsgoederen en halffabricaten hebben de activiteit het sterkst zien dalen, terwijl de machines bij fabrikanten van niet-duurzame consumentengoederen nog volop draaien. Door vraaguitval en daaruit

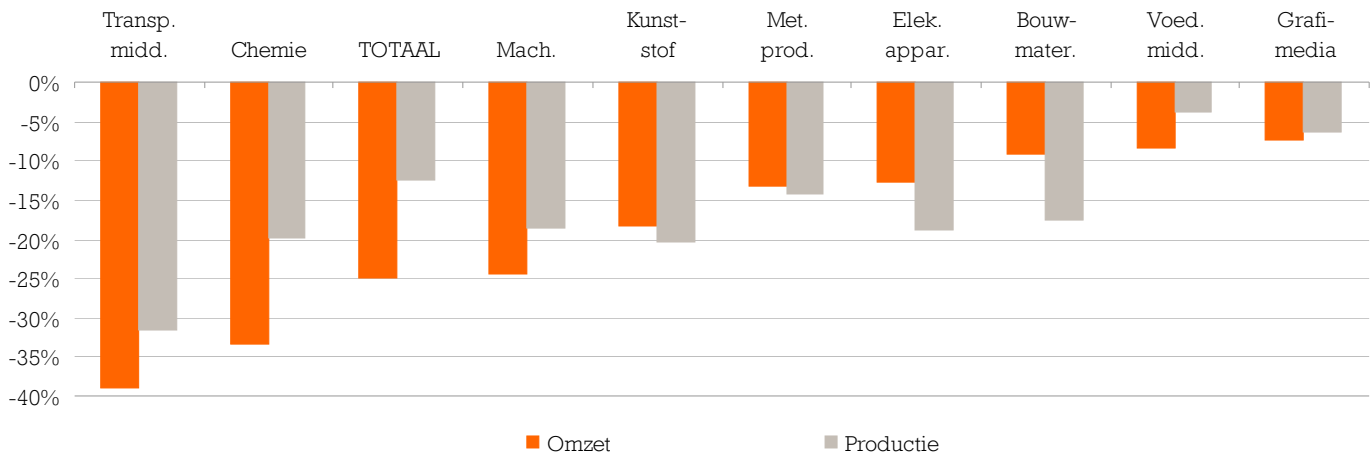
Figuur 1 Ontwikkeling BBP, productie en orderontvangst 2009*

Bron: Eurostat, Ecowin

*Jaar op jaar

Figuur 2 Ontwikkeling industriële omzet en productie, eerste kwartaal 2009*

Bron: CBS

*Omzetontwikkeling t/m april 2009 (jaar op jaar)

voortvloeiende onderbezetting schuift de industrie dit jaar de vernieuwing van het machinepark massaal op de lange baan. Verwachten producenten in het najaar van 2008 nog meer te gaan investeren, eind april voorzagen zij al een afname van 10% over 2009. De metaal- en elektrotechnische industrie verwacht met -14% de grootste terugval, terwijl producenten in de voedingsmiddelen en de chemie met een verwachte krimp van 6% het minst pessimistisch zijn. Gezien de conjunctuurgevoeligheid van investeringen lijken dit te optimistische verwachtingen. De industrie moet naar onze mening eerder met een dubbel zo sterke investeringsdaling van gemiddeld circa 20% rekening gehouden.

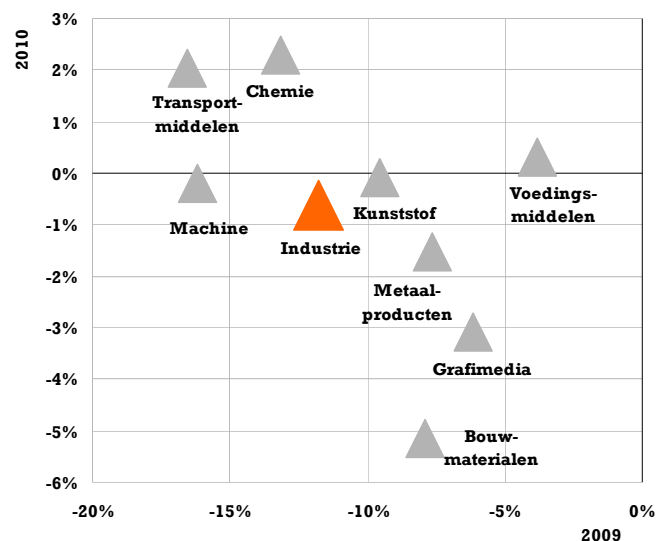
Aanschaf machines en transportmiddelen uitgesteld

De afnemende bedrijfsinvesteringen vertalen zich vooral binnen de transportmiddelen- en machine-industrie in een afnemende vraag. Samen met de chemie hebben deze branches dit jaar met de grootste omzet- en productieterugval te maken (figuur 2). Afnemers van machines en transportmiddelen beperken zich dit jaar tot de hoognodige vervangingsinvesteringen. De veelal moderne machine- en wagenparken maken het bovendien mogelijk om ook deze bestellingen uit te stellen. Voor 2010 valt enige, vooral buitenlandse inhaalvraag te verwachten, waardoor de productie van transportmiddelen, machines en chemische producten weer de weg omhoog zal vinden (figuur 3). De auto-industrie kan deze zomer bovendien een tijdelijke opleving van de vraag tegemoet zien nu de slooppremie voor oude auto's in veel Europese landen – waaronder Nederland – is ingevoerd. Tot nu toe zijn deze regelingen in de meeste Europese landen een succes gebleken. De maatregel kan ook leveranciers van metalen en kunststoffen auto-onderdelen tot steun zijn. Zij zien de vraag tot nog toe niet of nauwelijks aantrekken. Opdrachten uit de laatcyclische bouwsector zullen zij voorlopig alleen maar sneller zien afnemen.

Consumentengoederen vertonen gevarieerd beeld

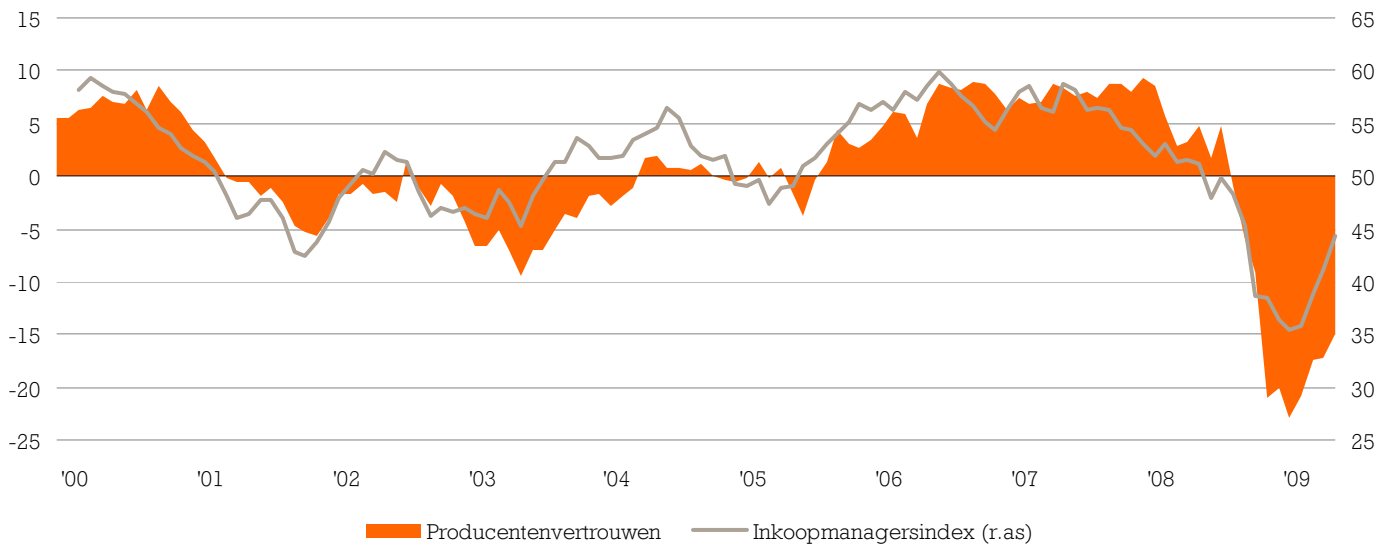
Consumenten houden hun hand voorlopig ook op de knip, zei het minder massaal dan bedrijven. Aankoop en vervanging van duurdere producten worden het eerst uitgesteld. Niet alleen autohandelaren en -producenten zijn hiervan de dupe. Ook in elektronica-zaken en op meubelboulevards is het steeds rustiger geworden. Dit vertaalt zich bij leveranciers van duurzame consumentengoederen in een teruglopende productie en omzet. Een aantrekkelijke koopbereidheid lijkt er door het toenemende aantal werklozen voorlopig niet in te zitten. Het niet-duurzame segment binnen de consumentengoederenindustrie ondervindt veel beperktere gevolgen van de economische teruggang. Zo zien

Figuur 3 Raming industriële productiegroei

Bron: ING Economisch Bureau

Figuur 4 Ontwikkeling producentenvertrouwen en inkoopmanagersindex

Bron: CBS, NEVI

voedingsmiddelenfabrikanten hun orders teruglopen door afnemende verkopen in de horeca. Volumedalingen van de 10% zijn in de horeca eerder regel dan uitzondering. Bij het doen van boodschappen stappen consumenten bovendien in toenemende mate van de A-merken over op goedkopere huismerken en C-merken. Dit drukt de omzet van voedingsproducenten.

Ergste productiekrimp achter de rug

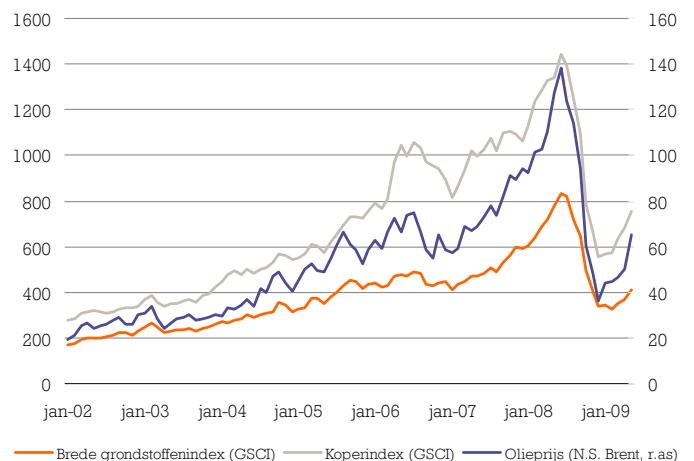
Ondanks de industriebrede teruggang is een toenemend aantal lichtpuntjes zichtbaar. Na een aantal maanden van recorddalingen zijn producenten en inkoopmanagers dan ook weer wat minder somber gestemd. Zij hebben het verloren vertrouwen echter nog niet herwonnen. Net als de inkoopmanagersindex ligt het producentenvertrouwen nog ver onder zijn langjarige gemiddelde (figuur 4). Dit wijst op een verdere achteruitgang van de industriële activiteit het komende kwartaal. Ondernemers putten vooral moed uit het succesvol terugbrengen van het aantal goederen dat zij op voorraad houden. Dit maakt hen wat minder negatief over de verwachte productie in het komende kwartaal. Verdere voorraadafbouw en een uitbreiding van de orderportefeuille zijn echter nodig, voordat aan een hernieuwde groei van de productie kan worden gedacht. De orderontvangst ligt nog altijd bijna 40% lager dan in dezelfde periode een jaar geleden, maar het aantal ondernemers dat een toename in de orderstroom signaleert, neemt toe en de verhouding tussen orden voorraadniveau is duidelijk verbeterd.

Grondstoffenprijzen vinden weg omhoog

Sterk gedaalde grondstoffenprijzen vormden voor de verwerkende industrie tot voor kort één van de weinige voordelen van de vraaguitval. Na in de zomer historische pieken

bereikt te hebben, kwamen de grondstoffenprijzen in het najaar van 2008 in een glijvlucht terecht. De prijzen van de meeste ruwe grondstoffen hebben de bodem in de eerste helft van 2009 bereikt of achter zich gelaten. Zo is de brede grondstoffenindex van S&P en Goldman Sachs (GSCI) de laatste drie maanden 25% gestegen en ligt de olieprijs meer dan anderhalf keer zo hoog als begin dit jaar. Sinds Nieuwjaar is de koperprijs bovendien al bijna 50% gestegen (figuur 5). Gezien de vele toepassingen wordt dit metaal ook wel beschouwd als één van de barometers van de wereld-economie. De prijzen van olie, tin en zink hebben eveneens een flinke opleving laten zien. Vooral de aantrekkelijke vraag vanuit China lijkt hier verantwoordelijk voor. De stijging van grondstoffenprijzen zijn een indicatie van de wereldwijd afnemende krimp in industrieactiviteit. Duurdere grondstoffen

Figuur 5 Ontwikkeling grondstoffenprijzen

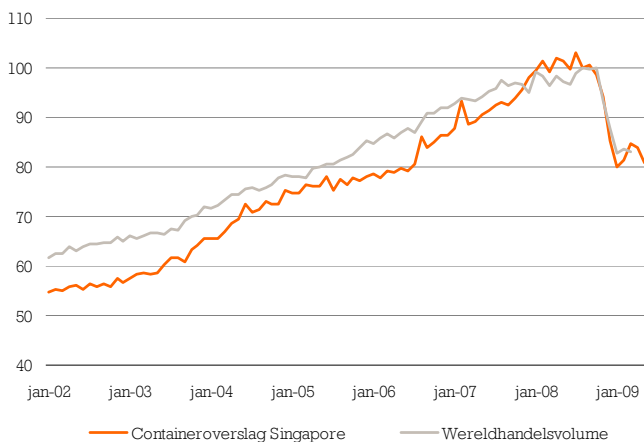
Bron: Ecwin

kunnen een herstel echter wel vertragen, doordat zij voor opwaartse druk op prijzen van industriebedrijven zorgen en marges verder onder druk zetten.

Wereldhandel op keerpunt

Als gevolg van de mondiale neergang zal de wereldeconomie dit jaar voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog krimpen. De Nederlandse industrie is zeer gevoelig voor internationale economische ontwikkelingen en in het bijzonder voor schommelingen in de wereldhandel. Er zijn echter onmiskenbaar tekenen van stabilisatie te zien. Zo krabbelt het producentenvertrouwen wereldwijd iets op. China laat de sterkste opleving zien, maar ook in de VS, Europa en Japan zien producenten de toekomst weer wat minder somber in. De buitenlandse vraag zal na de sterkere terugval naar verwachting dan ook weer wat eerder aantrekken dan de binnenlandse. Hoewel de export in het eerste kwartaal met 14% een niet eerder vertoonde duikvlucht heeft gemaakt en de belangrijkste exportmarkten voorlopig zwak blijven, begint een stabilisatie van de wereldhandel zichtbaar te worden. Zo is de containeroverslag in de grootste haven ter wereld, Singapore, de afgelopen drie maanden niet verder gedaald. Door de sterke samenhang tussen havenactiviteit en wereldhandel vormt dit een gunstig voorteken voor de Nederlandse industrie (figuur 6). Deze lichtpuntjes worden bevestigd door een verzesvoudiging van de Baltic Dry index – de wereldwijde graadmeter voor scheepvaarttarieven – in een half jaar tijd. Dankzij een geleidelijk aantrekkende wereldhandel zullen nieuwe orders op termijn steeds vaker over de grens te vinden zijn.

Figuur 6 Ontwikkeling containeroverslag en wereldhandelsvolume*

Bron: Bloomberg, CPB (*aug. '08 = 100)

Lente brengt groene scheuten

Andere positieve geluiden komen uit de vroegcyclische chipindustrie. De mondiale verkoop van halfgeleiders is twee

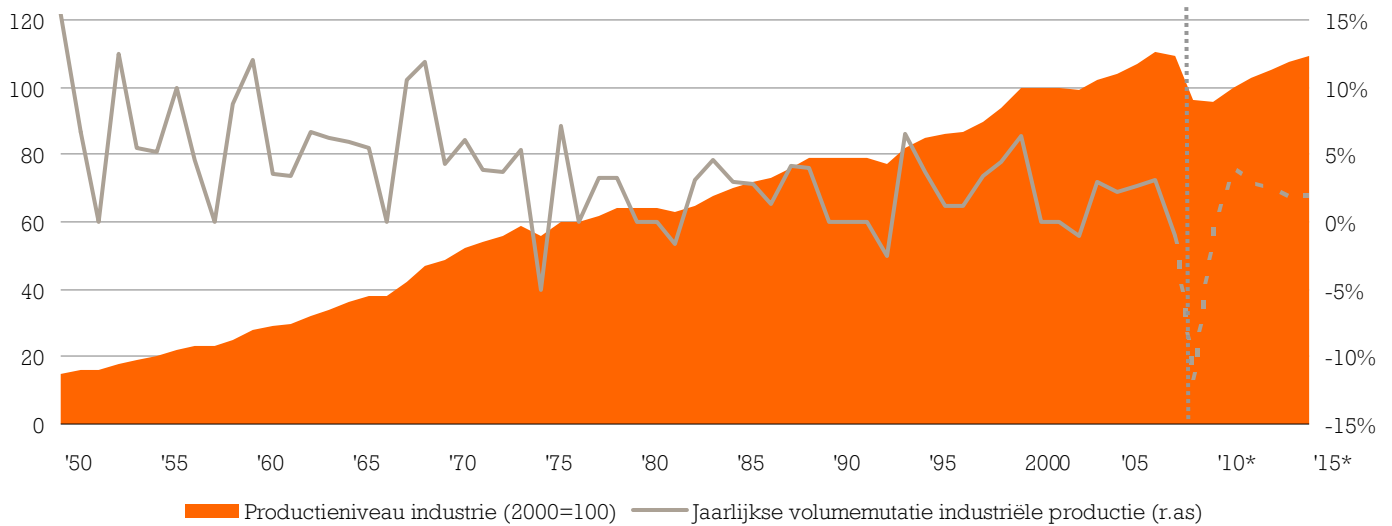
maanden op rij toegenomen, in maart met 3,3% en in april met 6,4%. Dit is doorgaans een voorbode van herstel. De onderliggende maandelijkse ontwikkeling van de industriële productie laat ook een geleidelijke vertraging van de krimp zien. Zo heeft de chemie de sterkste krimp duidelijk achter de rug. Vooral de farmasector vormt een positieve uitschieter met een groei van 2,3% in april, maar ook de basischemie ziet de teruggang duidelijk vaart minderen. Voorraden van basisproducten zijn bij de eerste signalen van vraaguitval teruggebracht en worden nu ook weer als eerste voorzichtig opgebouwd. In combinatie met de overige lichtpuntjes steunen deze cijfers ons in de verwachting dat de sterkste krimp achter de rug is. Afwachtinge producenten en consumenten zullen de weg omhoog echter bemoeilijken. Het lage vertrouwen leidt tot een spaarzame consument en de gemiddelde koopkrachtverbetering in 2009 doet daar weinig aan af. Over het gehele jaar verwachten wij een krimp van de industriële productie van circa 12%. Begin 2010 brengt elk kwartaal een beperkte productiegroei ten opzichte van de voorgaande periode. Omdat het herstel zeer geleidelijk gaat, zal de het productieniveau over geheel 2010 echter nog een lichte krimp laten zien ten opzichte van het gemiddelde niveau van 2009.

Het productieniveau zal de komende jaren naar alle waarschijnlijkheid niet terugkeren naar het hoogtepunt van najaar 2007. Een inhaalslag valt te verwachten, maar de productietoename zal vermoedelijk niet structureel boven het gemiddelde van de afgelopen 20 jaar uitkomen. Dit betekent dat de maximale jaargroei 2% bedraagt en daarmee gelijk is aan de potentiële groei van de economie. Uitgaande van dit scenario komt de productie pas in 2015 weer in de buurt van zijn hoogste niveau (figuur 7). Gezien de ernst van de huidige crisis is het echter zeer aannemelijk dat de nasleep ervan de groei langer onderdrukt dan in dit scenario is aangenomen.

Fabriekswerk loopt versneld terug

Terwijl het productieniveau de afgelopen decennia is gestegen, is de industriële werkgelegenheid structureel afgenomen. Door verregaande automatisering, digitalisering en robotisering kan met steeds minder handen meer werk worden verzet. In 2009 en 2010 wordt de teruggang in het aantal industriële banen versterkt door de economische recessie. Een lagere bezetting van machines gaat met een beperktere personeelsinzet gepaard. Hoewel vakkundig personeel in sommige industriebranches nog steeds zeer schaars is, noodzaakt de vraaguitval tot bezuinigingen. Van het recordaantal vacatures begin vorig jaar staat dan ook nog maar een derde open. Het wegsnijden van de flexibele schil is al sinds eind 2007 in volle gang, maar loopt nog niet op zijn eind. In april lag het aantal gewerkte uitzenduren in de industrie bijna een derde lager dan een jaar geleden (figuur 8). De samenhang tussen productie en uitzenduren toont eens te meer aan

Figuur 7 Ontwikkeling en raming industriële productie Nederland

Bron: CBS, ING Economisch Bureau

*raming

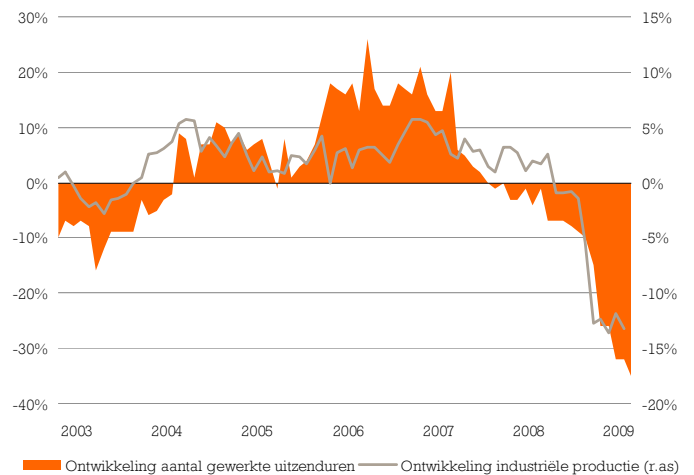
dat het einde van de krimp nog niet in zicht is. In totaal gaan er dit en volgend jaar naar schatting 100.000 industriële banen verloren.

Deeltijd WW biedt beperkt soelaas

Om de hardst getroffen bedrijven tegemoet te komen, heeft de overheid eerst de werktijdverkorting en vervolgens de deeltijd WW in het leven geroepen. Circa 50, veelal grote industriële concerns maken tot medio 2009 gebruik van de nieuwe regeling. Hierdoor wordt voorkomen dat het aantal banen nu al flink terugloopt. Toch zal de industrie met het verstrijken van de tijd alsnog door een golf van ontslagen worden getroffen, waardoor de totale industriële werkgelegenheid ook volgend jaar nog een forse krimp te verduren krijgt.

De komende jaren moet de industrie als gevolg van de sterke vergrijzing in de sector toch rekening houden met terugkerende personeelstekorten. Nadeel bij het aantrekken van nieuw talent is de geringe populariteit van fabriekswerk onder vrouwen. Daarmee wordt een groot arbeidspotentieel onbenut gelaten.

Figuur 8 Ontwikkeling aantal gewerkte uitzenduren en productie industrie

Bron: ABU, CBS

Tabel 1 Economische indicatoren

	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Nederland:</i>					
Economische groei	3,4%	3,5%	2,1%	-5,0%	-0,5%
Particuliere consumptie	0,0%	2,1%	1,6%*	-3,5%	-0,8%
Bedrijfsinvesteringen	8,3%	4,9%	6,2%	-16,4%	-10,2%
Export	7,3%	6,5%	2,6	-12,3%	1,8%
Industriële productie	2,7%	3,2%	-0,8%	-11,8%	-0,6%
Economische groei Eurozone	2,9%	2,6%	0,7%	-4,5%	0,3%
Economische groei VS	2,9%	2,0%	1,1%	-3,3%	0,8%
Dollar/euro koers (\$, ultimo)	1,32	1,46	1,40	1,30	1,25

Bron: ING Economisch Bureau

*0,5% opwaarts vertekend i.v.m. zorg (eigen risico i.p.v. no-claim)

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

Meer weten?
Kijk op [ING.nl](https://www.ing.nl)
Of bel met

Edse Dantuma,
sectoreconoom
020 56 39 778

Bert Woltheus,
sectormanager
020 65 23 772